

KISWAHILI AU KIINGEREZA? SIASA NA LUGHA MUAFAKA YA KUFUNDISHIA TANZANIA

B. F.Y.P. Masele

Ikisiri

Madhumuni ya makala hii ni kuonyesha kuwa wataalam wenye wajibu wa kushughulikia tatizo la utayari wa Kiswahili katika elimu walishamaliza kazi yao zamani na wakabainisha kuwa, kwa Tanzania, Kiswahili kikitumika mara moja katika mfumo mzima wa elimu badala ya Kiingereza au lugha nyingine, mabadiliko ya kweli katika maisha ya Mtanzania yataonekana. Kwa kujumuisha mahitimisho ya makala za wataalam mbalimbali, makala hii imetumia nadharia ya udenguzi (Njogu na Chimera 1999) kuonyesha kuwa lugha ya kuwafundishia Watanzania maarifa ya kuyadhibiti mazingira yao makuu ya ndani ya Tanzania na kuyaishi ilishajulikana tangu zamani. Tatizo ni utekelezaji wake tu. Nadharia hii inaweza pia kuitwa ya kuumbua, au kusambaratisha undani wa dhana iliyoumbua, kama ilivyojadiliwa na mwaasisi wake, Derrida (1967, 1981), na kuendelezwa na wengine. Kuumbua ni nadharia inayotumika kuweka bayana vitu ambavyo havisemwi, aidha kwa kusema vichache tu au kwa kutukua dhana moja na kuziua nyingine, na kwa hiyo kuacha mashimo wazi na mapengo ya mantiki. Mashimo haya hutumbukiza watu katika shimo la imani, wakastarehe, wakadhani wamefika ndani ya kiini cha matatizo, kumbe kuna viini vingine vimefichwa makusudi na watoa hoja. Makala hii pia inatoa mapendekezo ya utatuzi wa matatizo kwa kuumbua dhana zenye mapengo, mashimo na utukufu bandia, kwani, mathalani, tatizo la kuendelea kutumia Kiingereza wakati kuna Kiswahili kilicho tayari si tatizo la upungufu wake kitaaluma, kiutafiti au kipedagogia (Mekacha 2000, Mulokozi 2002, Qorro 2003a, 2003b, 2004, Galabawa 2003, 2004; Galabawa na Lwaitama 2004). Mapendekezo hayo ni pamoja na kuidengua chuki waliyonayo wakubwa kwa udenguzi, na kuongeza kwamba, kinachotakiwa sasa ni kuitumia dhana hii ya udenguzi ili kubuni paradaim mpya juu ya matatizo yetu, kama yanavyowakilishwa na tatizo la lugha ya kufundishia Tanzania.

Kama h ina la kufanya zaidi, basi ni lazima mtu apige kelele. Hakuna uhalifu mkubwa zaidi dhidi ya binadamu kama kukaa kimya. Nadezhda Mandelstam, (1899-1980)

Mahakamani ni mahali ambapo dhuluma zilizozeleka huhalalishwa. Anatole France, (1844-1924).

Binadamu, akiangaliwa kibaiolojia, ni mnyama hatari kuliko wanyama wote wawindao wenzao, na kusema kweli, ni mnyama pekee awawindaye wanyama wa jamii yake kwa umakini wote. William James, (1911).

1.0 Utangulizi

Watafiti wengi wa aina mbali mbali hutetea hoja nzito juu ya matumizi ya Kiswahili katika elimu nchini Tanzania. Hoja kubwa ni kwamba, lugha yoyote inayotawala mazingira ya mwanafunzi inafaa kumfundishia (Woodhall 1997; Malekela 2003, 2004; Galabawa 2003; Prah 2003). Hiyo inaweza kuwa lugha mama au lugha nyingine inayofanana na lugha mama kimatumizi na kimazingira. Kwa Tanzania,

lugha hii ni ya Kiswahili, ambayo hutumika katika vijiji, kata, na wilaya zote, mijini na vijijini. Wengi wa wataalam, watafiti na wananchi wengine wanaoifuatilia mada hii, ni Watanzania, au wanaoifahamu vizuri Tanzania, ama wana uzoefu wa nchi zenye matatizo ya utegemezi kama ya Tanzania. Wametetea hoja ya haja ya kutumia Kiswahili kama swala muhimu la kipedagogia, kiutamaduni, na la heshima ya kibinadamu. Kati ya wengi, waliojadili kwa kina ni pamoja na Shaaban Robert (1947), Richter na Legere (1973), Khamis (1974), Ansre (1977), Ohly (1977), Mhina (1977), Altechenger-Smith (1978), Brauner, Kapinga na Legere (1978), Kezilahabi (1988), Mekacha (1995, 1997, 2000), Smieja (1996), Msanjila (1997), Rubagumya (1991, 1997), Tumbo- Masabo na Chiduo (1999) waliohariri makala za wataalam wa nyanja mbali mbali, Ali na Mwikalo (2000), Mulokozi (2000, 2002), Qorro (2003a, 2003b, 2004), Malckela (2003, 2004), Mwinshcikhe (2003), Mutasa (2003), Brock-Utne (2003).

Licha ya hao wanataaluma binafsi, Ripoti na Mapendekezo ya Tume ya Rais ya Elimu iliyojulikana pia kama Tume ya Makweta, ilichambua matumizi ya Kiswahili katika elimu. Tume hiyo ilipendekeza hata ratiba ya kuanza kutumia Kiswahili madarasani: Januari 1985 kuanzia kidato cha kwanza, na 1992 chuo kikuu (Jamhuri ya Muungano wa Tanzania, 1982:209). Hadi makala haya yakiandikwa, Kiswahili kilikuwa bado hakijaanza kutumika rasmi kufundishia, hata sekondari. Mwaka 1984 uamuzi ulipitishwa na serikali juu ya utafiti wa Tume ya Makweta wa kupendelea Kiingereza kiendeleo kuwafundishia Watanzania. Katika masahihisho ya ibara ya 3.10 ya maamuzi yake juu ya Tume ya Makweta, Wizara ya Elimu (1984:19) inakiri hivi katika kuimarisha ukiritimba wa Kiingereza nchini Tanzania: “Kiswahili kitatumika kama lugha ya kufundishia katika shule za msingi na Kiingereza kitatumika kama lugha ya kufundishia katika shule za sekondari na vyuo vya elimu ya juu.” Katika kuakisi uamuzi huo wa serikali, utandawazi wa miaka ya 1990 ulishuhudia mlipuko wa uyoga wa shule na “academia” za “kimataifa” zilizofundisha masomo yote kwa Kiingereza kuanzia chekechea, hasa mijini.

Hali hii ya kudharau matokeo ya utafiti wa tume iliyoundwa na serikali yenyewe inaashiria kuwa kuna matatizo makubwa ya maamuzi na utekelezaji wake serikalini kwenyewe, ingawa hayaishii huko. Kushindwa kutekeleza maamuzi muhimu kwa ustawi wa muda mrefu wa taifa siyo tatizo la kisera au ukosefu wa utafiti, na si janga la asili lisilokuwa na kinga wala dawa, bali ni tatizo la watawaliwa wengi kuendelea kutawaliwa kwa mbinu mbali mbali ndani ya “uhuru” wao wa kushona bendera na kuzipandisha milingotini, nao wakahalalisha kutawaliwa huko kwa visingizio mbali mbali.

Kushindwa kutekeleza uamuzi wa jambo rahisi kitaaluma na kiutafiti kama hili liliikumba nchi ya Madagaska katika uteuzi wa lugha ya kufundishia kati ya Kifaransa na Kimalagasi, na linajadiliwa vizuri na Prah (2003:29-30). Wananchi wote wa Madagaska huwasiliana kwa lugha ya Kimalagasi bila matatizo makubwa. Mwaka 1975, Madagaska iliamua kutumia Kimalagasi katika nyanja zote za maisha ya watu, ikiwa ni pamoja na elimu ya awali hadi vyuo vikuu. Hili liliwezekana.

Hata hivyo, baada ya Madagaska kukumbwa na hali mbaya ya kiuchumi, nchi ya Ufaransa iliyokuwa ikiitawala zamani, ilishinikiza Kimalagasi kifutwe kama lugha ya kufundishia au matumizi mengine kitaifa. Serikali ilikirudisha Kifaransa kama lugha kuu ya Madagaska baada ya kupewa ahadi ya pesa na Ufaransa ili kutatua matatizo yake ya kiuchumi. Kwa kitendo hiki, Prah (kama juu) anabainisha kuwa, huu ni mfano wa mabavu na undumilakuwili wa ubeberu, maana walioshinikiza kufufuliwa Kifaransa nchini Madagaska ni Wafaransa wenyewe, kwa kutumia fadhila zao na vitisho. Hili ni somo kubwa na muhimu sana kwa Tanzania na nchi zote zinazofanana nayo.

Kwa kuzingatia mfano huu wa Madagaska juu ya utekelezaji wa maamuzi juu ya matumizi ya lugha, uchambuzi ufuatao, (wa kukwama kwa matumizi ya Kiswahili katika kufundishia ngazi zote za elimu nchini Tanzania), unatumia nadharia ya Uumbuaji (Derrida 1967); iliyotafsiriwa kama udenguzi na kina Njogu na Chimerah (1999:13-15).

2.0 Nadharia ya Udenguzi/Uumbuaji

Kuumbua na uumbuaji ni maneno yanayotokana na neno 'kuumba', yaani 'kutengeneza, kufinyanga, kufanya'. Nadharia hii ilianza Ufaransa na kuchomozwa hasa na mwanafalsafa Derrida (1967, 1981), ikipinga falsafa ya kimagharibi yenye mazoea ya kuigawa dunia na vitu vyake katika ukinzani uwili uwili unaoonyeshwa katika Jedwali 1:

Jedwali 1: Ukinzani uwili uwili: A ni bora kuliko B.

A: Vitu Bora	B: Vitu Duni	A: Vitu Bora	B: Vitu Duni
Mwanamume	Mwanamke	Vya ng'ambo	Vya ndani ya nchi
Kijana	Mzee	Mtaalam wa nje	Mtaalam wa ndani
Kiingereza	Kiswahili	Ubepari	Ujamaa
Mtu wa Ulaya	Mtu wa kwingine	Mkristo	Mpagani
Mtu 'Mweupe'	Mtu "Mweusi"	Mchana	Usiku
Mjini	Kijijini	Chao	Chetu
Kujadili mawazo	Kujadili matukio	Roho	Mwili
Kujadili matukio	Kujadili watu	Uchumi	Siasa

Mathalani, katika ukinzani uwili uwili huo, kwa muktadha wa Tanzania, watu walioathiriwa na mitazamo ya kimagharibi huabudu, kutetemekea na kulazimisha wengine waabudu na kutetemekea uwili ulio katika *A* katika mifano hii. Mifano ya *A* hupewa heshima kubwa zaidi na kutetemekwa kuliko ya *B* katika ubora, utukufu, kutetemekwa na thamani. Kwa kutumia nadharia ya uumbuaji, hubainika kuwa kutukuza kitu kimoja kati ya viwili hivi ni ufinyu wa mawazo, kwani mawazo kama haya hayafikirii uwezekano, mathalani, wa kutumia kwa umahiri Kisukuma, Kiswahili, Kihacha, Kiarabu, Kirusi, Kijapani, kama njia ya tatu, ya nne, ya tano hata zaidi katika kulinganisha lugha moja, kama Kiingereza, na zingine.

Kwa mawazo haya ya kimagharibi, mtu kama si mweupe, basi ni mweusi tu. Kama si bepari, basi ni mjamaa tu. Kama si Mkristo, basi yeye ni mpagani tu. Kama si kijana, basi ni mzee tu. Kama haungi mkono utandawazi, basi ni adui tu. Na kama hatumii Kiingereza, au Kifaransa, basi amekwisha na hakubaliki popote. Kwa maneno mengine, kama mtu au nchi haiungi mkono wazo, itikadi, msimamo, au vita fulani, basi yeye au nchi hiyo ni pinzani au gaidi. Nchi ama mtu huyo anastahili kuwindwa, kupigwa na/ama kuuawa.

Pamoja na kwamba utukufu wa dhana moja kati ya mbili ni mazoea tu ya jamii, ukinzani uwili uwili huu huathiri fikra na hata maamuzi muhimu ya watu wengi na watawala wao wenye mamlaka ya kuamua, wakafuata mazoea wanayofaidika nayo kwa muda mfupi badala ya utafiti au manufaa ya kudumu. Katika kukabiliana na hizi ngazi za ubora wa bandia, uumbuaji au udenguzi huonyesha kwamba, viini hivi vya ubora bandia vinaweza kuumbuliwa na kuwekwa wazi kuonyesha mapungufu yake.

Kwa hiyo ni lengo la makala haya kutumia nadharia hii ya uumbuaji/udenguzi kuonyesha kwa uwazi kabisa kuwa kukitukuza Kiingereza na kuendelea kukifundishia Watanzania walio na Kiswahili, ni mazoea tu ya kujidharau na kutetemekoa vitu vya nje. Kuendelea kufundishia Kiingereza ni kurudia makosa ambayo yalifanywa enzi za Kigiriki (Kiyunani) na Kilatini (Kirumi) miaka kati ya takriban 300 Kabla ya Kristo hadi 1100 Baada ya Kristo ambapo watawaliwa huko Ulaya walikuwa wakiambiwa kuwa, lugha zao kama Kijerumani, Kifaransa, Kiingereza, nk, zilikuwa za kishenzi zisizoweza kutumika kwenye mambo ya maana kama ya dini, falsafa, fasihi, utabibu au elimu. Hoja zitolewazo leo kutetea kufundishia Kiingereza Tanzania ni hizo hizo zilizotolewa kuanzia miaka kama elfu mbili iliyopita, na nyingi zikifanana kwa uhafifu wake.

3.0 Kuwaumbua wanaokidharau Kiswahili Tanzania

Utekelzaji wa maamuzi ya matumizi ya Kiswahili kufundishia katika ngazi zote za elimu umekuwa mgumu ingawa jambo lenyewe liko wazi kiutafiti, kitaaluma, kipedagogia na kimantiki tangu zamani. Ugumu unatokana na ukweli kwamba, ingawa Kiswahili ni swala linalohusu lugha, mizizi yake ya fitina imejikita katika uwanja nyeti wa siasa, huku siasa hii ikifungamana na maswala ya uchumi na utamaduni. Bila kuichokonoa mizizi hii kutoka katika siasa, uchumi na utamaduni ilikojificha, si tu itakuwa vigumu, bali haitawezekana kukithamini Kiswahili. Thamani ya Kiswahili itakuwepo iwapo siasa itapewa heshima na uzito wake kiathari katika maamuzi mengi ya elimu, utamaduni, teknolojia na uchumi.

Kutokana na uzoefu uliokusanywa hadi sasa, siasa ni taaluma iangaliayo jinsi binadamu mmoja anavyomtawala mwingine. Ili mtawala atawale vizuri na akubalike vizuri kwa mtawaliwa, siasa hupendekeza mbinu mbali mbali za kumdhibiti mtawaliwa, na la muhimu zaidi, bila ya yeye kujua. Kwa upande mwingine, uchumi ni jinsi mali ya jamii, ikiwa ni pamoja na lugha, inavyogawanywa kwa wanajamii na kutumiwa kwa faida. Uteuzi wa lugha ni swala la kiuchumi, kwa sababu kuna biashara kubwa ya uuzaji wa vitabu, ufundishaji, tafsiri, uandishi, ukalimani, uhariri, usafirishaji,

utengenezaji wa makasha na majalada ya vitabu, nk, na hivyo, kuwa na lugha fulani inayotumiwa na watu wengi ni kuwa na biashara kubwa sana kwa watu mbali mbali. Na kiutamaduni, kuweza kuongea na mtu kwa lugha unayoimiliki wewe ni kuwa na uwezo wa kumfanya mtu huyo asikilize mtazamo wako na kuufuata, kwa urahisi zaidi. Kuidhibiti lugha na kuisambaza ni muhimu kwa mtawala, mfanyabiashara na mwenye mamlaka ya kuamua mambo yakafanyika kwa manufaa yake, maana huko ni ku ndhibiti mteja au mtawaliwa ambaye anapashwa kufuata maamrishi anayoagizwa na mwenye bidhaa au mamlaka.

Kwa kuwa lugha imefungamana na siasa, uchumi na utamaduni, matumizi ya Kiswahili hayawazi kuchambuliwa bila kuhusisha mfungamano huo. Mathalani, kwa miaka ya hivi karibuni, viongozi wengi wa Tanzania wamesikika wakisema wazi wazi kuwa wananchi wasichanganye kazi ama majukumu wayafanyayo kila siku na siasa. Waalimu, wanafunzi, watumishi wa serikali, maaskari, matabibu, viongozi na wahubiri wa dini, nk, wasijiingize katika siasa huku wakiendelea na kazi zao. Kwa kutumia nadharia ya uumbuaji, wanachosema viongozi hawa ni kuwa, mtawala anaposema kuwa siasa zisichanganywe na kazi, anasema tu kwamba mtawaliwa kwa sasa haruhusiwi kumwuliza maswali yoyote anayemtawala ili asimwumbue. Naye mtafiti wa Kiswahili hapashwi kuhusisha lugha na utawala, yeye akazana tu na utafiti katika ombwe, na ajifanye haoni kitu kingine katika mazingira lugha na isimu vilimo. Mtafiti anatakiwa asiuchokone mfungamano wa lugha, taaluma na maisha ya kila siku. Lakini, mtawala, mtafiti na mwananchi wote wanaelewa kuwa, lugha ni mamlaka, na mtawala yeyote anapenda kuwa na nguvu na mamlaka, kwani bila lugha anayoitawala, mtawala hawezi kumtawala huyo mwananchi au mtafiti. Kwa wachunguzi, siasa (au kutawala watu) ndiyo kiini cha mambo yote ya elimu, uchumi, teknolojia na utamaduni, maana vyote hivyo hutegemea sana lugha, na wote waliopiga hatua kuboresha maisha yao hutumia lugha zao za kitaifa (Kezilahabi 1988, Galabawa 2003, Prah 2003). Kwa mantiki hii, tatizo la lugha Tanzania si la kitaaluma.

3.1 Tatizo la lugha Tanzania si la kitaaluma

Kuendelea kufundishia lugha ya Kiingereza Tanzania ni jambo la kushangaza kitaaluma, kiisimu, kielimu na kisomi kwa ujumla, kuonyesha kuwa mizizi yake haiko katika mapungufu ya lugha ya Kiswahili. Tatizo lake limo katika siasa za kiimla na kibabe ambazo watawala wa nchi “maskini” hulazimishwa kuzifuata, nao wakawaamriisha wanaowatawala wazifuate kiimla, bila kujali hoja za kitafiti, kielimu, kisayansi, au za kimantiki. Mekacha (1995:39-41) anayataja baadhi ya matatizo ambayo kwa ujumla wake hayahusiani na mapungufu ya Kiswahili. Kwa ufupi, kabainisha kuwa si matatizo ya gharama, kipedagogia, kirasimu, kiusimamizi, au ya kiisimu. Ni matatizo ya kisiasa, yaani yaliyofungamana na utawala, kutawala, kujitawala, na kutawaliwa.

Baada tu ya uhuru, maamuzi ya kukiinua Kiswahili yalipitishwa na wanasiasa, maana siasa za wakati huo zilikuwa za kutetea wanyonge. Sasa hivi, utawala unaojali wanyonge haupo, na wanasiasa (watawala) wanaona aibu kutetea wanyonge, hasa wanapokuwa na watawala wenzao matajiri wa ndani na nje. Watawala wanawaonea aibu na kinyaa Watanzania kwa sababu sita: kwanza, badala ya haki, itikadi iliyokumbatiwa kwa sasa kama mkombozi wa taifa ni ile inayojali biashara ya vitu kwa kuzungumzia gharama yake, matumizi yake, bila kuhusisha ufungamano wake na itikadi ya soko huria na siasa za utawala wa wenye pesa; pili, maendeleo ya binadamu kwa mazingira ya Tanzania yameachwa, na kinachoangaliwa ni kuiga na kufuata nyayo za nchi za magharibi, na hivyo kuwategemea watawala matajiri wa magharibi wawaambie watawala wa maskini wa Tanzania siri zao za maendeleo hadi walipofikia; tatu, kwa sababu ya kutegemea wafadhili na fadhila zao katika maamuzi yanayoathiri nchi, uhuru, ubunifu na ujasiri wa kuamua mambo vimepotea, kwa kuchelea kuwaudhi wahisani na kuzikosa fadhila zao; nne, ni urithi wa Watanzania wa kujiona wanyonge, kama inavyojidhihirisha katika kudharau Kiswahili na kutukuza vya wengine. Mathalani, dini, majina, mifumo ya elimu, lugha za wageni wa kikoloni ni bora zaidi. Falsafa ya kimagharibi ya ukinzani uwili uwili inasema hivyo na kubana fikra za Watanzania ili waifuata; tano, viongozi wa juu wa Tanzania wamejitenga na jamii zao, wakajiunga na wakubwa wenzao wa nje. Wamehusisha lugha na elimu kama njia ya kupatia ajira yenye hadhi ya Kiingereza inayokidhi mahitaji ya Waingereza na jamaa zao katika biashara na utawala wa kimataifa; sita na mwisho, ni woga wa kutumia Kiswahili ili watu wengi zaidi wasing'amue na kufumbuka macho, baada ya kuelewa mijadala ambayo sasa inaendeshwa kwa Kiingereza juu ya utawala, biashara na utamaduni wa nchi. Watu wakielewa kinachozungumzwa watapinga kuburuzwa na matajiri wa ndani wakishirikiana na wenzao wa nje, kama inavyotokoa kila mikutano ya utandawazi inapofanyika, maana waandamanaji hao huijua sana lugha ya watandawazi. Matatizo yote haya hayahusu uduni wa lugha ya Kiswahili, bali yanahusu siasa na jinsi inavyofungamana na uchumi, utamaduni na elimu, ingawa katika utetezi wa kufundishia Kiingereza, udhaifu wa hoja na matatizo haya havisemwi.

3.2 Kasoro za utetezi wa Kiingereza kufundishia Watanzania

Hoja nyingi zimetolewa na watu mbali mbali kuhusu mapungufu ya Kiswahili, na Kadeghe (2003:170-172) amezikusanya nyingi. Qorro (2003b, 2004) kazidengua hoja zote hizo kwa ufasaha mkubwa kuonyesha udhaifu wake. Hapa hazitarudiwa, isipokuwa chache tu, kuonyesha kuwa hazina uzito wa kuweza kuhalalisha matumizi ya Kiingereza kama lugha ya kufundishia.

(i) *Ili kurahisisha kushiriki na kufaidi vizuri zaidi utandawazi Kiingereza kufundishiwe kwa sababu Kiswahili si lugha ya utandawazi na usasa.* Hiki ni kisingizio tu na marudio ya visingizio vya kabla na baada ya zama za Giza za Ulaya Magharibi. Hata bila Kiingereza, utandawazi ungekuwepo. Kwa nini Madagaska na Ivory Coast Kifaransa ndiyo lugha ya utandawazi na Angola ni Kireno? Kufaidi utandawazi hakuhitaji lugha fulani, bali nyenzo mbali mbali za ushiriki.

(ii) *Ni vizuri kufundishia Kiingereza ili kuvuna sayansi na teknolojia ya nje.* Teknolojia ni biashara kama zingine. Ili kuipata, Tanzania haina budi kuwa na uwezo wa kuinunua au kuipata kwa njia zozote inazozijua. Lakini Kiingereza kama lugha hakiwezi kuwa fedha au mali ya kununulia sayansi na teknolojia, kwani Kiingereza kimckuwepo kwa miaka mingi, na Tanzania bado ni tegemezi kisayansi na kiteknolojia.

(iii) *Ili kuwasiliana na dunia, ni muhimu kufundishia Kiingereza.* Dunia hii ina lugha nyingi mbali mbali, na si Kiingereza tu. Kuwasiliana na dunia kunahitaji kuwa na sera ya kujifunza na kufundisha lugha mbali mbali za kigeni kwa Watanzania, na wala si lugha ya dola iliyoitawala Tanzania ikadhaniwa ndiyo lugha ya kutatua matatizo yote ya dunia. Hili ni tatizo la watawaliwa wote: nchi za Ulaya zilidhani hivyo hivyo kuwa Kilatini na Kigiriki ndiyo lugha mama kwa sababu tu zilikuwa lugha za watawala wao wa kikoloni.

(iv) *Ili kufanya biashara za kimataifa ni lazima kufundishia Kiingereza.* Kufanya biashara na mataifa mengine hakuhitaji kujua kila lugha ya mtu unayefanya biashara naye. Kinachohitajika ni bidhaa bora. Ndiyo maana wawekezaji wengi hufurika Tanzania, si kwa sababu wanajua sana Kiingereza ama Kiswahili: hufuata mali iliyo katika ardhi ya Tanzania ili waichukue.

(v) *Tunafundishia Kiingereza ili wawekezaji wasipate taabu.* Watanzania wametumia lugha za kigeni mashuleni kwa karibu miaka 100 tangu mwanzo wa ukoloni bila kupata uwezo wa kufanya biashara yoyote ya kimataifa, bila kuleta teknolojia au kuvumbua kitu chochote kikawakwamua. Pamoja na kuitumia lugha ya Kiingereza kwa muda wote huo, Watanzania hadi leo hawajafaidi matunda yoyote ya wawekezaji, ingawa wengi wa wawekezaji wenyewe wameshakuwa mamilionea. Watanzania hawajaiambia lolote dunia kwa Kiingereza hicho ikawasikiliza.

Hoja hizo hapo juu na zingine kama hizo hazina uzito mkubwa kama alivyo zichambua Qorro (2003b, 2004). Mathalani, hoja kuwa lugha ya Kiswahili ni changa kwa kutumiwa katika sayansi na teknolojia, inajibiwa na Ali na Mwikalo (2000:vii), waandishi wa kitabu cha kompyuta:

Lugha ni chombo muhimu sana katika ufundishaji wa taaluma yoyote ile. Mwanafunzi anayefundishwa kwa lugha asiyoimudu sawasawa, huwa na kazi mbili kubwa: kwanza kuelewa maana ya maneno anayoyasikia au kuyasoma, na pili kupata ujuzi uliomo ndani ya maneno yaliyosemwa au kuandikwa. Kwa mfano ukimueleza mtu asiyezungumza Kiswahili kuwa, "Nyoka hana miguu", mtu huyo hubidi kwanza ajue maana ya maneno yote hayo matatu kabla ya kujifunza kuwa nyoka ni kiumbe kisichokuwa na miguu. Mtu anapojifunza kwa lugha anayoielewa sawasawa, huwa na kazi moja tu ya kupata ujuzi unaokusudiwa.

Ukweli huo hapo juu ni moja ya sababu zilizotufanya tuandike kitabu hiki kwa lugha ya Kiswahili kwa manufaa ya wasomaji ambao wanaifahamu zaidi lugha hiyo. Sababu ya pili ni ukweli kwamba masuala ya kompyuta yanazidi kupata umaarufu katika jamii za watu wanaozungumza lugha ya Kiswahili, hasa wakati huu wa kuingia karne ya 21 inayosemwa ni ya sayansi na Teknolojia.

4.0 Kwa nini siyo Kiswahili? Kusema yasiyosemeka

Bila kuyasema, kuyakabili, na kuyatatua matatizo yafuatayo yanayohusu siasa, utamaduni, na uchumi, Tanzania haiwezi kwenda popote kama taifa huru, si tu katika kukuza lugha zake nyingi, elimu, sayansi na teknolojia, bali katika nyanja zote muhimu katika ukombozi na heshima ya binadamu kama elimu, utamaduni na biashara. Nadharia ya udenguzi au kuumbua inatumika kuianika hadharani hali halisi inayokwamisha Kiswahili kisitumike mara moja:

4.1 Viongozi wengi wa Tanzania huwasikiliza zaidi washauri wa nje kuliko washauri wao wenyewe, hata kama ujuzi wa hao wageni ni ule ule, na Watanzania wakiwa na nafasi ya kuyajua mazingira na matatizo yao vizuri zaidi na hivyo ushauri wao kuwa bora zaidi. Watafiti wengi wa Kitanzania juu ya swala hili ni kama manabii, nao ni wengi. Kwa bahati mbaya, manabii wa Kitanzania wamechekwa na kubezwa, hata baada ya kutoa ushauri wenye heri kwa taifa, unabii wao ukionwa hauna faida kwa waamuzi wa sera na watawala wa nchi. Mifano michache sana ya manabii hawa, kwa miaka ya karibuni tu, ni Kezilahabi (1988), Mekacha (1995, 1997, 2000), Msanjila (1997), Korogoto (1999), Ali na Mwikalo (2000), Mulokozi (2002), Qorro (2003a, 2003b, 2004), na Kaduma (2004).

Mathalani, ndani ya wizara kama ya Elimu na Utamaduni katika mwaka wa 2004 (miaka zaidi ya 40 ya uhuru), kulikuwa na washauri wa kigeni ambao wengi wao walitoka Uingereza. Ushauri wao ulihusu zaidi kuifanya elimu na utamaduni wa Tanzania vifanane na vya Uingereza, ili Waingereza wakiwa Tanzania wawe kama bado wako kwao. Ushauri mwingi wa aina hii hauihusu wala hautainusuru Tanzania, na hivyo hauna maslahi yoyote kwa taifa.

Washauri hawa wakiwa pia ni schemu ya wafadhili na wakoloni wa zamani, au walioungana na wale wa zamani, huwabana watawala wa Kitanzania, watunga sera na watoa maamuzi kwa kuwapatia fadhila, hasa za posho kubwa kubwa na ujira mnono. Mathalani, maafisa wa taasisi kama ya Tume ya Rais ya Kurekebisha Mashirika ya Umma (Parastatal Sector Reform Commission, PSRC) hulipwa mishahara ya kama milioni tatu kwa mwezi mmoja kwa uchache, ambayo ni ngazi ya kimataifa ya ujira wa ushauri, sawa na dola za Kimarekani 100 kwa siku, au dola 3000 kwa mwezi. Ngazi za mishahara wa Watanzania wengine wote hazifikii hata robo milioni moja kwa mwezi. Na mbaya zaidi, mishahara hiyo, hasa pale mwanzo, ilitolewa na Benki ya Dunia na mashirika mengine ya nje ya fedha. Hiyo ni hongo kwa hao Watanzania wachache. Anayepewa hongo hawezi kukataa lolote analoambiwa na mtoa hongo ile (ambayo huitwa kwa lugha laini kama “mshahara unaoheshimu ujuzi wa mtu na kujali nguvu za soko”). Hata hivyo, Watanzania hao ni viraka tu vya kuziba matundu yaliyoachwa wazi na mabeberu waliojificha migongoni mwao, vibaraka na viranja wa kuwasaidia mabeberu hao ili waendeleze unyonyaji kama ilivyokuwa zama za ukoloni mkongwe, kama historia inavyoasa. Kwa upande mwingine, maneno kama “ubeberu”, “vibaraka” na “unyonyaji” ni misamiati isiyopendelewa sana na hao makuadi wa soko huria, kama anavyowaita Chachage (2002), maana, kwa kukubali hongo hizo, Watanzania hao wamekubali kuwa makuadi wa soko huria.

Hii maana yake ni kuwa, maamuzi na sera zozote zilizopitishwa na watu wawili hao: Mtanzania aliyelipwa pesa nyingi hiyo (hongo) na mfadhili aliyetoa hongo hiyo, haviwezi kuheshimiwa na havistabili kutekelezwa, kama si na Watanzania wa sasa, basi na wale wajao na ujasiri mpevu zaidi. Maamuzi kama haya hayaiishii katika uchumi peke yake, bali yamefungamana hadi katika utamaduni kama lugha.

Mathalani, Tume ya Mfumo wa Elimu kwa Karne ya 21 (United Republic of Tanzania 1993:ii) iliyopendekeza Kiingereza kiendeleo kutumika kama lugha ya kufundishia baada ya elimu ya msingi, ilifadhiliwa na DANIDA na Benki ya Dunia. Tume hii iliitisha kongamano la watu mashuhuri 80 lililojumuisha wafadhili katika kujadili sera ya elimu ya Tanzania, ikiwa ni pamoja na ya lugha. Si rahisi mfadhili aliyetoa pesa kugharimia kikao, asemwe vibaya na kuiacha lugha yake anayoitaka ifundishiwe, wakati mfadhili huyu huyu huwafuata wanatume hadi vikaoni mwao. Ripoti ya Tume hii haikuwataja wafadhili wote waliohudhuria kikao hicho, na walitoa pesa kiasi gani, ingawa ilisema tu kuwa kulikuwa na wawakilishi wa mashirika ya wafadhili. Kutegemea washauri wa nje kama Benki ya Dunia au Uingereza na washirika wao kama DANIDA ni kuabudu manabii wa uongo na kuliangamiza taifa kwa ujira mdogo, hasa katika muktadha wa kiimla uliopo sasa kwa bendera ya utandawazi.

Mfano mwingine ni mpango wa kuimarisha na kugharimia elimu ya msingi ambao ni wa Benki ya Dunia. Lakini kwa sababu ya kuwalipa Watanzania wachache sana marupurupu makubwa, na hivyo kuwaweka mifukoni mwa benki hiyo ili wafanye yote wanayoamrisha, Benki ya Dunia inadiriki kusema bila aibu kuwa: “Serikali ya Tanzania inatambua kuwa, kukusanya mali yake kidogo kwa ajili ya elimu ya msingi huenda ikatoa faida kubwa zaidi kijamii na kiuchumi; hasa hasa, elimu ya msingi yenye ubora wa hali ya juu huchangia katika kupunguza umaskini na kusaidia maendeleo ya binadamu...” (World Bank 1999:29). Wazo hili ni la Benki ya Dunia, kwa sababu wanazozijua wenyewe, lakini baada ya kuletwa Tanzania, (kama lilivyosambazwa sehemu zingine za nchi maskini duniani), limekuwa ni wazo la Wizara ya Elimu na Utamaduni, katika mpango unaoitwa MEM (Mpango wa Mendeleo ya Elimu ya Msingi) (Serikali ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania 2001). Benki ya Dunia haitajwi popote kama mhusika mkuu, ingawa mpango huu upo dunia nzima katika nchi maskini tu. Carnoy (1999: 58-59) hata hivyo anaweka wazi kuwa, lengo la Benki ya Dunia kujiingiza katika elimu SI kuboresha elimu, bali ni kudhoofisha na kuondoa nguvu za serikali katika elimu ya kitaifa ili kusiwe na mwelckeo serikalini, na hivyo, benki hiyo ipate mwanya wa kupandikiza itikadi yake ya utandawazi kirahisi zaidi, kuanzia kwa watoto wadogo.

4.2 Utungaji wa sera za kuongoza nchi unaonyesha kuwa, watungaji wake wengi hawaclewi au hawajali uzito wa kazi zao maana hukumbatia mapato ya msimu ya haraka haraka, hasa posho watozo wafadhili kwa safari, mikutano, semina, utungaji au urekebishaji wa sera, nk. Mifano hai imetapakaa kila sekta, ya umma ama binafsi nchini Tanzania, ambapo viongozi kama wawakilishi wa watu hupigana vikumbo kuwinda hizo pesa za wafadhili ili wabuni marekebisha ya sera za nchi, wakiongozwa kwa karibu sana na wafadhili. Wafadhili hawa kama wawekezaji na watafutaji wa

mali ili kupunguza umaskini wao wenyewe, huwa hawafanyi kosa la kupata hasara kwa kila dola wanayofadhili. Marupurupu hayo kwa ujumla kwa Watanzania, ni hongo katika hizo wizara, idara, AZISE, kama ilivyo katika PSRC ambako watumishi wake hupewa mishahara na/au posho maalum ya kimataifa ili kurekebisha utendaji kazi nchini. Ni mtego na sumu ambavyo Tanzania ielewe kuwa italipa gharama yake kamili mbele ya safari.

4.3 Wengi wa wenye jukumu la kusimamia hizi sera, viongozi serikalini pamoja na wasomi ama wanatume wanaopewa jukumu la kutoa mapendekezo nyeti kwa taifa, hukumbwa na matatizo makubwa mawili: kuwa na ukubwa wa vyeo bila vipato vinavyostahili kukabili misukusuko ya ukubwa huo, na kuwa na marafiki zao wa nje wenye maisha ya peponi, hata kama ni kwa uvumi tu. Mapato yao makazini kwao ni madogo sana yanayowavunja heshima zao. Umaskini wao huo huwafanya wayapokee mapendekezo ya wafadhili ili wasikose ufadhili wa baadaye, na hivyo huyafanya ni yao, na hivyo ya Tanzania na Watanzania, bila kuchokonoa undani wake. Hii ni aina ya hongo inayotolewa na wafadhili katika hizi tume ili wafadhili na nchi zao wazidishe mshiko wao kwa nchi kama Tanzania, halafu lawama za uongozi mbaya, umaskini na ujinga kubebeshwa viongozi, wasomi au wafanyakazi wa Tanzania mambo yakienda mrama. Wanapojadili katika semina ama makongamano, majumuisho huwasilishwa kwa jina la wanasemina, au Watanzania, wakati sera hizo ni za wafadhili, kwa faida yao. Mifano mingi ya mawazo ya wafadhili kuwekwa Tanzania na kuwa ya Tanzania imo katika sera nyingi za ubinafsishaji, kupanua wigo wa siasa kuwa wa vyama vingi, uchumi kuifanya huria bila serikali kuwa na sauti, kurekebisha elimu na mitaala yake ili ifanane na ya kimataifa, nk. Kwa mfano, semina kadhaa za kuimarisha lugha ya Kiingereza na kuifanya ya kufundishia haikugharimiwa na serikali ya Tanzania, ingawa imeshakuwa ni uamuzi wa Tanzania.

4.4 Kuna tatizo sugu la wataalam wengi wa Tanzania kutodhibiti na kurejea taaluma kadhaa katika ufumbuzi wa matatizo. Wataalam wa maeneo kama sosholojia, jiolojia, historia, biashara, sheria, fasihi, isimu, lugha, uhandisi wa umeme, ujenzi, jiografia, takwimu, nk, hudhani kuwa taaluma zao zina majibu yote ya matatizo, na hivyo welewa wao katika nyanja zao hudhani ndiyo welewa wa jambo zima, kama la lugha ya kufundishia, kwa mfano. Bila udhibiti wa taaluma kadhaa, si rahisi kuelewa undumilakuwili na sumu ya wafadhili wengi juu ya fadhila na ushauri wao katika mambo mbali mbali. Kwa mfano, wafadhili wengi hushabikia kuimarisha Kiingereza kama lugha ya kufundishia, na hutoa pesa kwa ajili hiyo, kwa sababu za uongo, badala ya kutoa pesa hiyo hiyo kwa ajili ya Kiswahili, lugha inayotumiwa kila siku na Watanzania takriban 85%, bila kuhesabu nchi zingine ambako Kiswahili hutumika. Kwa hali ya kawaida, ni aibu kwa mfadhili kushauri juu ya kitu ambacho yeye mwenyewe atafaidika nacho, maana ni mgongano wa kimaslahi wa wazi. Migongano ya kimaslahi katika ushauri haiongelewi siku hizi, pamoja na kwamba soko la Kiingereza linanufaisha zaidi Waingereza na watumiaji wakuu wa Kingereza, ambao si Tanzania wala Watanzania.

4.5 Kuna shinikizo la utandawazi la kulazimisha wazo la aina moja kutawala dunia nzima bila maswali, kama ilivyokuwa Enzi za Giza huko Ulaya Magharibi (AD 500-1100) ambako sheria za Kanisa Katoliki zilikuwa ni alfa na omega juu ya mambo yote ya wananchi, na mtu yeyote aliyepingana nazo aliuawa kwa kuchomwa moto kama mzushi. Shinikizo la utandawazi ni ufashisti ambao umcikumba dunia kwa sasa, na kwa sababu ya kushindwa kujifunza, makosa ya zamani yanarudiwa schemu nyingi za dunia kama Tanzania kana kwamba mambo kama haya hayajatokea na ni mageni. Mathalani, wakati wa biashara ya utumwa, jamii zilishabikia ukamataji mateka, na faida kidogo ilipopatikana, baadhi ya wananchi walianza kusaka wenzao na kuwauza kama watumwa. Mwanzo wa ngoma ni lele: biashara hiyo ilichukua karne kama nne, hasa kwa jamii ambazo hazikuwa na mizizi ya utamaduni. Jamii kama za Kimaasai hazikuwahi kufanywa watumwa kwa sababu ya mshikamano wao wa kukataa utandawazi wa wakati ule. Ni jamii chache sasa zimebaki na utu kamili wa asili, pamoja na juhudi kubwa za kushinikizwa kuingizwa katika utandawazi kwa nguvu zote za taifa na kimataifa, kwamba lugha kama ya Kiswahili haifai kujifunzia, ila zao tu, kama Kiingereza. Biashara ya utumwa na baadaye ukoloni na ukoloni mambo leo vilikuwa vitu vya kuweza kushtua jamii za dunia juu ya yajayo na kuchukua hatua madhubuti kuukataa ufashisti uliopo sasa. Ufashisti huu unafanywa na watu, mashirika, na mataifa tunayoyajua sana. Kiongozi wa utawala wa dunia wa kiimla huu, ni tabaka dogo la watawala la Marekani na wasaidizi ama washirika wake, na hasa wawakilishi wa matabaka ya watawala na wafanyabiashara wachache wa nchi za Ulaya na Amerika Kaskazini. Nchi hizo ni ndogo na kubwa, maskini na tajiri, kwa kutumia nadharia yao ya ukinzani uwili uwili, kama vile Ujerumani, Uingereza, Sweden, Uholanzi, Norway, Denmark, Finland, Italia, Ireland, Hispania, Ubelgiji, Ufaransa, Kanada, pamoja na zingine kama Japan, Australia, na Afrika Kusini. Kwa sababu ya kukaa vikao vya panoja na kukubaliana juu ya kuzifanya nchi "maskini" kama Tanzania, wengi wa wawakilishi hawa kwa kauli moja hutoa amri kwa nchi kama Tanzania ibadili utamaduni wake, kama vile sera ya lugha, kwa njia za hila kupitia ufadhili ndani ya utandawazi.

Pamoja na kwamba kwa nadharia ya ukinzani uwili uwili nchi hizi za Ulaya na Amerika ya Kaskazini ziko pamoja kimsimamo, zikidenguliwa ama kuumbuliwa hali hujitokeza kuwa, baadhi ya watu mmoja mmoja ndani ya nchi hizo hukemea kwa nguvu zao zote dhuluma, ubabe, na unyanyasaji w anchi zao, an huongoza juhudi za kupambana na ubeberu kwa njia mbali mbali kama vile kutoa habari na kuwapinga watawala na wafanyabiashara wao kwa kufichua madhara wayafanyayo katika nchi zao na mataifa mengine. Watu wa namna hii kutoka nchi hizi za Ulaya na Amerika ya Kaskazini ni wa kuunga mkono kwa juhudi, kujitolea na ujasiri wao. Hata hivyo, pia, kuna watu binafsi, mashirika na taasisi nyingi za Ulaya na Amerika ya Kaskazini ambazo huonekana kutetea sana maslahi ya wanyonge kwa kumwaga misaada na fadhila za aina mbali mbali. Watu na vyombo hivi vya misaada vikidenguliwa na kuumbuliwa hujidhihirisha mapema kuwa, kumbe ni silaha za kibeberu zifichazo makucha yake ya unyonyaji na unyanyasaji kwa kutoa misaada na kuratibu mikakati yake kwa hila.

4.5 Jambo hili la lugha, linaweza kuunganishwa na hali ya kihistoria ya kushindwa kuitumia elimu ya vitabuni kwa Watanzania wengi, kama ilivyo katika makoloni mengi ya zamani, ambapo watu wengi hawana mazoea ya kununua vitabu na kusoma mambo nje ya nyanja au kazi zao, na hivyo kutoona matatizo yanayowakabili katika mitazamo ya nyanja zingine. Mathalani, sera bubu ya kuendelea kutumia Kiingereza haikuzingatia athari zake kwa Tanzania kama taifa kiutamaduni, kiulinzi, kiuchumi, kisiasa, kisaikolojia, nk, pamoja na kwamba, mtu mmoja mmoja anaweza kufaidika sana na sera bubu kama hii. Linalofanana na hili ni kuwa, katika vyuo vikuu vyao, karibu nchi zote za G7 (au G8) na wafadhili wengine huwa na idara maalum walizoanzisha wenyewe (na si za kuanzishiwa na watu wa nje), zenye lengo moja tu: kuchimba undani wa Waafrika wote: wanavyojitawala, wanavyozaana, wanavyofikiri, historia yao, mazingira yao na mali zilizomo katika ardhi zao, vyama vyao vya siri, lugha zake, nk. Baadaye habari hizo huzifanyia kazi mara moja ili ziwape faida kubwa kubwa. Kwa upande wa Tanzania, idara kama hizo hazipo katika taasisi zote, na hivyo, si rahisi kumjua ~~Mwingereza, Mbotanzi, Mgriki, Mwamerika, Mkanada, Mpolandi, Mfini, Mnorwei~~, kama mwakilishi wa fikra fulani, nk, yukoje, na maneno yake matamu kwa nje huwa na maana gani kwa walengwa wake, na yeye ndoto zake juu ya Tanzania ni zipi. Mathalani, sababu ya kijuujuu inayosemwa juu ya Tanzania kushabikia Kiingereza kama lugha ya kufundishia ni kufaidi utandawazi na biashara, utamaduni na vinono vya kimataifa. Lakini sababu kama hizi zikidenguliwa inabainika kuwa, huu ni uongo kwa sababu Tanzania si wanachama wa mabaraza ya mabeberu, na hivyo Tanzania haiwezi kuwa na uhakika juu hatma yake. Wakati huo huo, wao huufahamu undani wa Tanzania kwa kuhonga watu wachache kwa pesa kidogo, kama wafadhili, nao Watanzania husema kila kitu cha nchi yao kwa kisingizio cha utafiti wa aina mbali mbali.

4.6 Hoja kwamba Watanzania wanachagua Kiingereza kwa hiari na maslahi yao siyo sahihi, na wala si dhana ya Watanzania. Msukumo mkubwa ni ile itikadi ya ukinzani uwili uwili, mashabiki wake wakidhani watafaidi vinono vya dunia kwa kutumia Kiingereza. Kwa mtazamo wa masafa marefu, msukumo na imani kubwa iliyojengeka juu ya yafuatayo ni pepo ya muda mfupi tu bila faida kubwa baadaye kama baadhi ya Watanzania wanavyodhani: (a) Kupata pesa kwa wamiliki wa shule na wenye watoto wao kupata neema hapo baadaye kwa kufunzwa kwa Kiingereza; (b) Kujipatia heshima kwa kukijua vizuri Kiingereza kwa kuwa katika lugha za asili kama Kindengereko, Kisukuma, Kimatumbi, Cigogo, Cikagulu, Kizalamo, Kiswahili, Kisandawe, nk, hawapati heshima yoyote; (c) Mazoea ya viongozi mashuleni walikosomea ambako walitumia Kiingereza, ndani ya nchi au ughaibuni na hivyo kutaka waendeleze mazoea hayo; (d) Kiwewe cha ajira za watoto na ndugu za wenye madaraka na/au matajiri kutokana na uvumi kwamba Kiingereza ndiyo lugha pekee ya elimu, na azungumzaye Kiingereza kwa ufasaha ndiye hupata ajira na neema nyingi, kama ilivyojidhihirisha hata katika fani ya urembo wa Kitanzania ambako Kiingereza ni kigezo kikubwa cha kuwa mrembo; (e) Kwa Watanzania wengi, shinikizo la ushabiki wa Kiingereza hutoka kwa wenye madaraka, ambao wengi wao ni wasomi wanaotaka pesa na heshima ambavyo hupatikana kwenye Kiingereza wakati sera za kuabudu Kiingereza huzitunga wao.

Misukumo hiyo mitano hapo juu kuhusiana na Kiingereza ni matatizo makubwa ambayo yanawakabili na kuwafanya Watanzania wengi waabudu Kiingereza. Kwa kutumia nadharia ya kuumbua au kudengua, sababu kubwa za ibada hii kumbe ni ushamba tu wa hii lugha na kutowaelewa wenye lugha pamoja na mfumo wa ubeberu, ambao sasa umekuwa ni ufashisti wa wazi. Ili kuzikabili imani hizi kali juu ya Kiingereza, udenguzi zaidi unahitajika ili kujinasua na ushamba huu uliojikita zaidi katika kutawaliwa kimawazo, na kujiona wanyonge wasio na faida, sisi, taasisi na mali zetu.

5.0 Mikakati ya kujinasua na janga la kujidharau

Mikakati ya mwanzo ilenge katika kuwadengua au kuwaumbua wahusika wote ili wao wenyewe watoe misimamo yao na kuwajibika juu ya matendo yao. Hawa ni lazima watajwe kwa majina yao ili wajulikane wazi wazi. Hata hivyo, kabla ya kuwataja watu hawa kwa majina, ni muhimu kuijua mbinu ya wakubwa ya kunyamazisha wengine na kukwepa lawama wanazostahili. Katika kudhibiti wenye mamlaka wasikemewe na wadogo, kuna utamaduni wa kimagharibi uliojengwa katika dhana potofu kuwa “Watu wenye upeo wa busara hujadili mawazo, wenye busara kiasi hujadili matukio, na wasio na busara hujadili watu”. Dhana hii imejikita katika ukinzani uwili uwili unaotukuza dhana moja kati ya mbili na kuibeza ya pili kama mbaya. Hapa kwa mfano, wenye upeo wa busara ni binadamu bora zaidi kuliko wenye busara kiasi. Wenye busara kiasi ni bora zaidi kuliko wale wasiokuwa na busara. Ili mtu asionekana hana busara, basi mtego wa dhana hii ni kila mmoja kushikilia kuwa yeye ana upeo wa busara kwa kujadili mawazo tu, na si matendo ya watu ama watu wenyewe. Lakini hali halisi ni kuwa, binadamu yeyote anaundwa na mwili, akili na uhai. Kila mmoja anavyo, kwa kiasi chake, na mtu mmoja hakuvichukua vyote wenzie wakakosa. Usemi kuwa binadamu hakukamilika humwangalia binadamu huyu katika mambo yote matatu baada ya kugundua kuwa kila binadamu ana kasoro katika kimojawapo au katika vyote. Kwamba, mwenye upeo wa busara ana kasoro zake, na asiye na busara ana uzuri wake, na hivyo, wote wale ni binadamu tu wenye uzuri ama kasoro katika ule utatu, kama wengine. Kwa maana hiyo, kujadili mawazo si upeo wa busara, na kujadili watu si upeo wa kukosa akili, bali inategemea mada inahusu nini, kwa sababu dhana ya ukinzani uwili uwili ina kasoro na hutumiwa makusudi kudhibiti mijadala.

Wa kwanza kabisa ni tabaka la watawala wa nchi za G8: Amerika, Kanada, Uingereza, Ujerumani, Japan, Urusi, Sweden, Italia: hawa ndio wahimili wakubwa wa umaskini duniani kwa kuwanyang’anya “maskini” mali zao, kuanzia dhahabu, almasi, mawazo, utu, hadi lugha zao. Hapa Tanzania wana balozi zao, mashirika yao ya kiserikali, asasi zao zisizo za kiserikali (AZISE) na wawakilishi wa taasisi hizo. Hawa ni lazima kuwaumbua ili watoe misimamo yao hadharani dhidi ya vitendo vyao vya dhuluma. Hii itaondoa unafiki na uongo wao wa kushinikiza mambo kisirisiri na kichinichini baada ya kutoa pesa zao za hongo zenye majina mazuri ya “ufadhili” au “misaada”, halafu wenyewe kuwa wa kwanza kuwabebecha lawama viongozi wa Tanzania kwamba, maamuzi yao ni mabaya, hawafuati uongozi bora, ni wala rushwa. Wao ka a wageni hujifanya hawahusiki, kumbe sehemu Kubra ya uozo uliopo ni matunda yao.

5.1 Ni muhimu kuzidengua mbinu zao za kunyamazisha “maadui” na “wabaya” wao. Mbinu yao kubwa ni kuchafua sifa au jina la mtu, kikundi au dola kwa kupachikwa jina baya bila kutoa ushahidi wowote, na kutangaza katika vyombo vya habari wanavyovimiliki dunia nzima kusema kuwa dola, taasisi au mtu fulani hafai, au ni gaidi, au dikteta. Kwa uzofu uliopo, wakimuita mtu kuwa yeye ni mkomunisti, mjamaa, gaidi, dikteta, au wa mwelkeo wasioutaka wao, basi amekwisha. Na hata kama mtu ni haramia, akiitwa kuwa yeye ni mwenzao, mtetea haki, kiongozi safi, mwanademokrasia, basi atafaidi. Ili kulinda maslahi yao kwa hali yoyote, humgeuka “mwenzao” wakati wowote kwa kumfanyia lolote. Mifano Afrika na duniani kote imejaa watu hao waliogeukwa na kuwa watu wabaya kabisa. Mbinu nyingine ni kutegemea mikataba na makubaliano, ambayo mara nyingi husainiwa na Watanzania bila kusomwa kwa makini ili kutegua mitego yake mibaya.

5.2 Udenguzi huu pia ulenge katika mahusiano yetu na matajiri na wafanyabiashara wa G8 na washirika wao. Mathalani, wao hujisemea kuwa hutoa misaada kwa nchi maskini kama Tanzania. Ukiudengua usemi huo unagundua kuwa, badala ya misaada, nchi kama Tanzania hujikuta ikifungwa minyororo ya madeni, utumwa na utegemezi, na kuwa mtoa misaada wa mali ghafi na kutoa ajira kwa matajiri hao na watu wao. Hupenda kujisemea pia kwamba, wao ni marafiki zetu, na hasa nchi za G8. Ukweli ni kwamba, nchi zinazoongoza kwa kubana nchi maskini kama Tanzania kwa masharti magumu ya kila aina, na kulazimisha kufanya watakayo, ni nchi za G8. Kwa muktadha huu, G8 na washirika wao ni maadui wa Tanzania, yaani Amerika, Kanada, Uingereza, Ujerumani, Japan, Urusi, Sweden na Italia, kwa upande mmoja, na marafiki zao kama Norway, Denmark, Uholanzi, Ubelgiji, Finland, Ireland, Afrika Kusini, na New Zealand kwa upande mwingine. Rafiki yeyote hawezi kumbana rafiki yake kwa madeni na umaskini wa makusudi namna hiyo. Rafiki hawezi kumchukulia rafiki yake kwa nguvu na ujanja, benki, ardhi, madini, na mashirika yake yanayozalisha mali kama ya umeme, na maji. Tanzania na Watanzania wakafanyie wapi biashara kama hao rafiki zao watachukua rasilimali yote kwa ajili yao na watu wao? Rafiki hawezi kukubali kuifanya Tanzania iwe ombaomba inayotegemea misaada yao. Rafiki hawezi kudai kuwa, kwa kuwa Tanzania imeshindwa kuendesha mashirika yake shauri ya umaskini wake, basi wayachukue wao. G8 na marafiki zake ni dola ambazo haziwezi kuwa marafiki wa nchi kama Tanzania. Utakuwa ni urafiki wa bandia tu, huku wao wakitaka mashirika, dhahabu, tanzanite, ardhi na mafuta ya Tanzania, ikiwezekana kwa bure kabisa. Wangekuwa marafiki wa Tanzania, wenzao wanapotaka kuinyonya nchi hii na watu wake, wangewazuia kwa nguvu zao zote. Hao wote ni mabeberu ama mawakala wakubwa wa ubeberu, makuadi wa soko huria ambao maswala ya elimu, siasa, utamaduni na uchumi wa nchi hii huyavuruga watakavyo.

5.3 Udenguzi mwingine ni kuwajua kwa majina na wanakotoka wafadhili wa tume, tafti, semina, makongamano, safari, ziara, agenda zao, nk. Hii ni muhimu ili kujua shinikizo lilikotoka na hivyo kujua jinsi ya kujinasua na mitego yao. Ili watu hawa na taasisi zao wasifuatiliwe, walishabuni mbinu ya kunyamazisha wote

wanaowafuatafuata kwa kudai kuwa, huku ni kulaumu wengine kwa matatizo ya Tanzania badala ya kutafuta viini ndani ya Tanzania. Lakini mfano wa Madagaska unafungua macho kuonyesha kuwa, wawakilishi wa nchi tajiri kama Ufaransa hutoa maamuzi ili sera zao za Ufaransa zifuatwe badala ya za Madagaska, na wanaambiwa waseme katika sera zao kuwa, wamezitunga, kuzijadili na kuzitekeleza wao Wamadagaska, na siyo wageni. Hali hii ya Madagaska hueleza vizuri sana jinsi ufashisti unavyofanya kazi. Hili ni muhimu kulijua ili lawama ziende mahala pake, maana Madagaska ni ncha tu ya jabali kubwa ya shinikizo la ubeberu ambao sasa umebadili jina kidogo na kuitwa utandawazi.

Mathalani, Ripoti ya Tume ya Mfumo wa Elimu kwa Karne ya 21 (United Republic of Tanzania 1993:35) inapendekeza kuwa, “Kisera, Kiswahili ni lazima iwe lugha ya kufundishia katika ngazi za shule za awali na za msingi. Kiingereza ni lazima kiendeleo kuruhusiwa kuwa lugha ya kufundishia katika shule maalum, pamoja na shule za kimataifa. Hata hivyo, Kiingereza ni lazima kiimarishwe katika ngazi ya msingi, na kutumiwa kama lugha ya kufundishia katika taasisi baada ya elimu ya msingi. Kujifunza lugha zingine si budi pia kuhamasishwe.” Pamoja na kwamba wafadhili wanajulikana kuwa ni Benki ya Dunia na DANIDA, hawako peke yao, na vyombo hivi viwili ni mali ya mabeberu, na kamwe maslahi ya Tanzania hayawezi kutetewa na mabeberu au vyombo vyao kama hivi. Faida zikipatikana kutoka katika vyombo hivyo, ni bahati mbaya au ni mtego. Tanzania kama taifa inabidi ilijue hili na kulidengua ipasavyo, kwa kuukumbuka msemu wa Wairish kuwa, “Ukipokea zawadi (au fadhila/ufadhili), shusha pumzi; karibu watu wote hutoa zawadi ili uwalipe [baadaye]”. Benki ya Dunia, DANIDA na wafadhili wenzao wanataka walipwe nini na Tanzania wanapotoa “misaada” namna hiyo?

5.4 Udenguzi muhimu kuliko wote labda ni hali ya Watanzania kutokuwa na mabaraza yao peke yao ili kupanga mikakati ya kujinasua na matatizo yao mengi. Kila mahali kuna wafadhili au wawakilishi wao ili watibue na kuchungulia kinachoendelea vikaoni, katika semina, makongamano, warsha, mikutano, nk. Lengo ni kuchota siri za vikao na wala si kusaidia. Fikiria Mtanzania ajiingize au kujipenyeza katika mikutano nyeti ya Wajerumani, Waingereza, Wafaransa, Wamarekani, ama mabeberu wowote: haiwezekani. Kwa nini Watanzania waingiliwe katika mikutano yao ya siasa, biashara, na hata ya bunge, lakini Mtanzania yeyote haruhusiwi asilani kuchungulia katika kikao chochote cha beberu, labda tu kama atakuwa ameitwa kuiwakilisha Tanzania kwenda kuomba misaada?

5.5 Kwa wasomi wengi, hasa wa Tanzania, kuna tatizo la kuona kuwa uandishi wa makala au vitabu ndiyo mwisho wa kazi, kwa ajili ya kujipatia alama, shahada au kupandia vyeo, badala ya kuwa kichocheo cha utendaji na utekelezaji wa mikakati inayoandikwa. Wasomi wa aina hii husema kuwa, kuyatenda katika jamii zao yale waandikayo si kazi yao. Kazi yao ni kusoma na kuandika tu kama wanataaluma, kazi ya kuyafanyia kazi si yao, bali ni ya watendaji ama wanasiasa. Kwa bahati mbaya, maandishi ya namna hii ya makabatini na maktaba yamekufa, maana hayafuatiliwi

na vitendo ili yazae matunda. Tume ya Makweta ilikuwa na mapendekezo ya maana sana kwa nchi hii, lakini hayakutekelezwa, na tafiti na makala zingine nyingi hurudia jambo hilo hilo bila utekelezaji, kama hili la lugha ya kufundishia (United Republic of Tanzania 1993:44, 119).

6.0 Hitimisho

Kuna jambo moja tu la kumalizia makala haya. Lugha muafaka ya kufundishia Tanzania ni Kiswahili kama ilivyobainishwa miaka mingi iliyopita. Hata hivyo, matamshi, au uandishi wa makala au vitabu peke yake juu ya hili havitoshi. Hivi ni vita ambavyo ni kati ya Tanzania kama taifa na ubeberu wa kimataifa wenye mataifa mengi. Kichwa cha ubeberu ni elimu, utamaduni, siasa na uchumi. Kwa Tanzania, vyote hivyo ni vya kuazima, kama anavyosisitiza kwa ufasaha na kusikitika kwa uchungu Mulokozi (2002:118) kuhusu hali ya “kupenda vya kuazima” na kuishi hivyo, anapoongelea lugha, fasihi na utambulisho wa Mwafrika:

Wafrika ni watu pekee duniani waishio kwa vitu vya kuazima: utamaduni wa kuazima, dini za kuazima, lugha za kuazima, majina ya kuazima, teknolojia ya kuazima, fasihi/fani za kuazima, nywele na rangi za ngozi za kuazima, sanaa za kuazima, mavazi ya kuazima, vyakula vya kuazima...vitu ambavyo wengi wetu vinatufanya [Wafrika] tuwe viumbe bandia, vichekesho vya dunia. (*Tafsiri yangu*).

Lakini, kama Tanzania kwa sasa inaambiwa kuwa nayo ni sehemu ya ubeberu, sehemu ya utandawazi, Tanzania hii kama taifa itampigaje mwenzake, ubeberu, pamoja na kwamba yenyewe ni jamvi tu la kufutia miguu ya ubeberu, kama Madagaska ilivyoifuta miguu ya Ufaransa kwa kuikana lugha yake yenyewe, Kimalagasi, na kusimika tena Kifaransa kama lugha ya taifa la Madagaska, kwa jeuri ya pesa?

MAREJEO

- Ali, Hassan O. na Rama Mwikalo. 2000. *Kompyuta: jifunze na ielewe*. Ottawa: Commoners' Publishing Inc.
- Altehenger-Smith, Sherida. 1978. Language planning and language policy in Tanzania during the German colonial period. *Kiswahili*. 48.2. 73-80.
- Ansre, Gilbert. 1977. Four rationalisations for maintaining the European language in education in Africa. *Kiswahili*. 47.2. 55-61.
- BAKITA. 1999. Kiswahili kufundishia elimu ya juu. Z.N. Tumbo-Masabo na E.K.F. Chiduo (Wahariri). 1999. *Kiswahili katika elimu*. Dar es Salaam: Taasisi ya Uchunguzi wa Kiswahili, Chuo Kikuu cha Dar es Salaam.1-13.
- Besha, R.M. 1999. Nafasi ya Kiswahili katika maendeleo ya sayansi na teknolojia. Z.N. Tumbo-Masabo na E.K.F. Chiduo (Wahariri). 1999. *Kiswahili katika elimu*. Dar es Salaam: Taasisi ya Uchunguzi wa Kiswahili, Chuo Kikuu cha Dar es Salaam. 98-104.

- p'Bitek, Okot. 1984. *Song of Lawino and song of Ocol*. Oxford: African Writers Series, Heinemann Educational Publishers.
- Brauner, S. C. Kapinga na K. Legere. 1978. Kiswahili and local languages in Tanzania: a sociolinguistic study. *Kiswahili*. 48.2. 48-72.
- Brock-Utne, Birgit, Zubeida Desai and Martha Qorro (eds). 2003. *Language of instruction in Tanzania and South Africa (LOITASA)*. Dar es Salaam: E&D Limited.
- Brock-Utne, Birgit. 2004. "But English is the language of science and technology"- the language of instruction in Africa - with a special look at Tanzania. Paper presented at the LOITASA Dissemination Workshop, 26th -28th January 2004, Arusha, Tanzania.
- Chachage, Chachage Seithy L. 2002. *Makuadi wa soko huria*. Dar es Salaam: E & D Limited.
- Chuwa, A.R. 1999. Umuhimu wa kamusi katika ufundishaji wa Kiswahili. Z.N. Tumbo-Masabo na E.K.F. Chiduo (Wahariri). 1999. *Kiswahili katika elimu*. Dar es Salaam: Taasisi ya Uchunguzi wa Kiswahili, Chuo Kikuu cha Dar es Salaam.
- Derrida, Jacques. 1967. *Of grammatology*. (Trans. 1976. Gayatri Chakravorty Spivak from *De la grammatologie*. Paris: Minuit). Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Derrida, Jacques. 1981. *Dissemination*. Trans. Barbara Johnson. Chicago: University of Chicago Press. Jacques Derrida. 1981.
- Dobson, Kenneth Austin. 1948. 'Mens sana'. *Tanganyika Notes and Records*. 25. 48-55.
- Galabawa, Justinian C.J. 2003. Hoja muhimu za kisera katika uteuzi wa lugha ya kufundishia nchini Tanzania. Makala Maalumu ya LOITASA, Namba 2, Chuo Kikuu cha Dar es Salaam.
- Galabawa, Justinian C.J. and A.F. Lwaitama. 2004. Quasi-expreimental study: a comparative analysis of performance in Kiswahili and English as languages of Instruction at secondary school level in selected Tanzanian schools. Research paper presented at the LOITASA Dissemination Workshop, 26th -28th January 2004, Arusha, Tanzania.
- Kadeghe, Michael. 2003. In defence of continued use of English as the language of instruction in secondary and tertiary education in Tanzania. Brock-Utne, Birgit, Zubeida Desai and Martha Qorro (eds). *Language of instruction in Tanzania and South Africa (LOITASA)*. Dar es Salaam: E&D Limited. 170-186.
- Kaduma, Ibrahim. 2004. Keynote address to the Language of Instruction in Tanzania and South Africa (LOITASA) Dissemination Workshop, Arusha, Tanzania, 26th - 27th January 2004.
- Kezilahabi, Euphrase. 1988. Ideological and material problems in the production of Swahili literary works. *Kiswahili*. 55. 1 & 2. 36-44.

- Khamis, A.M. 1974. Swahili as a national language. Gabriel Ruhumbika (ed). *Towards Ujamaa: twenty years of TANU leadership, a contribution of the University of Dar es Salaam to the 20th Anniversary of TANU*. Nairobi: East African Literature Bureau.
- Kiango, J.G. 1999. Uteuzi wa lugha kwa ajili ya elimu. Z.N. Tumbo-Masabo na E.K.F. Chiduo (Wahariri). 1999. *Kiswahili katika elimu*. Dar es Salaam: Taasisi ya Uchunguzi wa Kiswahili, Chuo Kikuu cha Dar es Salaam.162-177.
- Kiango, J.G. 2004. The search for a language of education: what should guide our choice. . Paper presented at the LOITASA Dissemination Workshop, 26th -28th January 2004, Arusha, Tanzania.
- Kihore, Yared Magori. Tanzania's language policy and Kiswahili's historical background. *Kiswahili*, 46.2. 47-67.
- Kiputiputi, O.M. 1999. Kwa nini Kiswahili kinafaa kuwa lugha ya kufundishia masomo ya sayansi na teknolojia. Z.N. Tumbo-Masabo na E.K.F. Chiduo (Wahariri). 1999. *Kiswahili katika elimu*. Dar es Salaam: Taasisi ya Uchunguzi wa Kiswahili, Chuo Kikuu cha Dar es Salaam.105-124.
- Korogoto, Adam O.H. 1999. Ufundishaji wa fasihi ya Kiingereza katika kiwango cha chuo kikuu. Z.N. Tumbo-Masabo na E.K.F. Chiduo (Wahariri). 1999. *Kiswahili katika elimu*. Dar es Salaam: Taasisi ya Uchunguzi wa Kiswahili, Chuo Kikuu cha Dar es Salaam.65-77.
- Malekela, George. 2003. English as a medium of instruction in post-primary education in Tanzania: is it a fair policy to the learner?. Brock-Utne, Birgit, Zubeida Dcsai and Martha Qorro (eds). *Language of instruction in Tanzania and South Africa (LOITASA)*. Dar es Salaam: E&D Limited. 102-112.
- Malekela, George. 2004. Secondary school students' viewson the medium of instruction in Tanzania. Paper presented at the LOITASA Dissemination Workshop, 26th -28th January 2004, Arusha, Tanzania.
- Massamba, D.P.B. 1987. The impact of politics in language development in Tanzania. *Kiswahili*. 54.1 & 2. 180-191.
- Mdee, J.S. 1999. Umuhimu wa Kiswahili kuwa lugha ya kufundishia elimu ya juu. Z.N. Tumbo - Masabo na E.K.F. Chiduo (Wahariri). 1999. *Kiswahili katika elimu*. Dar es Salaam: Taasisi ya Uchunguzi wa Kiswahili, Chuo Kikuu cha Dar es Salaam.178-197.
- Mekacha, Rugatiri D. 1995. Kwa nini Kiingereza bado ni lugha ya kufundishia elimu ya juu Tanzania. *Kioo cha Lugha (Mfululizo Mpya)*. 1, 2. 28-44.
- Mekacha, Rugatiri D. 1997. Disconnecting education: language as a determinant of the quality of education in Tanzania: a critical rejoinder. *Journal of Linguistics and Language Education [New Series]*, 3. 95-106.
- Mekacha, Rugatiri. 2000. Isimujamii: Nadharia na muktadha wa Kiswahili. Osaka: Osaka University of Foreign Studies.

- Mhina, G.A. 1977. The Tanzanian experience in the use of Kiswahili in education. *Kiswahili*, 47.2. 62-69.
- Mkude, D.J. (1999). Ujenzi wa demokrasia na sera ya lugha nchini Tanzania: Kiswahili/Kiingereza dhidi ya lugha za jumua ndogondogo. Z.N. Tumbo-Masabo na E.K.F. Chiduo (Wahariri). 1999. *Kiswahili katika elimu*. Dar es Salaam: Taasisi ya Uchunguzi wa Kiswahili, Chuo Kikuu cha Dar es Salaam.14-31.
- Mlacha, S.A.K. 1999. Lugha ya Kiswahili kama msingi wa elimu. Z.N. Tumbo-Masabo na E.K.F. Chiduo (Wahariri). 1999. *Kiswahili katika elimu*. Dar es Salaam: Taasisi ya Uchunguzi wa Kiswahili, Chuo Kikuu cha Dar es Salaam.32-41.
- Mochiwa, Z.S. 1999. Utoto hadi ungumbaru: matatizo ya elimu Tanzania. Z.N. Tumbo-Masabo na E.K.F. Chiduo (Wahariri). 1999. *Kiswahili katika elimu*. Dar es Salaam: Taasisi ya Uchunguzi wa Kiswahili, Chuo Kikuu cha Dar es Salaam.42-54.
- Msanjila, Y.P. 1997. Towards a policy on the use of Kiswahili in Africa. *Kiswahili*, 60. 61-67.
- Mulokozi, M.M. 2000. Utamaduni wa usomaji Tanzania. *Mulika*. 26. 75-92.
- Mulokozi, M.M. 2002. Creative literature, language and African identity. *Kiswahili*. 65. 114-120.
- Mutasa, Vidah. 2003. The issue of language of instruction in Tanzania. Brock-Utne, Birgit, Zubeida Desai and Martha Qorro (eds). *Language of instruction in Tanzania and South Africa (LOITASA)*. Dar es Salaam: E&D Limited. 197-202.
- Mwansoko, H.J.M. 1999. Ukweli kuhusu hali ya tatizo la istilahi za kufundishia elimu ya sekondari na ya juu. Z.N. Tumbo-Masabo na E.K.F. Chiduo (Wahariri). 1999. *Kiswahili katika elimu*. Dar es Salaam: Taasisi ya Uchunguzi wa Kiswahili, Chuo Kikuu cha Dar es Salaam.139-148.
- Mwinsheikhe, Halima Mohammed. 2003. Using Kiswahili as a medium of instruction in science teaching in Tanzanian secondary schools. Brock-Utne, Birgit, Zubeida Desai and Martha Qorro (eds). *Language of instruction in Tanzania and South Africa (LOITASA)*. Dar es Salaam: E&D Limited. 129-148.
- Njogu, Kimani and Rocha Chimerah. 1999. *Ufundishaji wa fasihi: nadharia na mbinu*. Nairobi: Jomo Kenyatta Foundation.
- Ohly, Rajmund. 1977. Swahili to be a world-language, Swahili studies, a Supplement to *Kiswahili*. *Kiswahili*, 47.1. 119-128.
- Possi, M.K. 1999. Kiswahili kama lugha ya kufundishia wanafunzi viziwi katika masomo ya sekondari nchini Tanzania. Z.N. Tumbo-Masabo na E.K.F. Chiduo (Wahariri). 1999. *Kiswahili katika elimu*. Dar es Salaam: Taasisi ya Uchunguzi wa Kiswahili, Chuo Kikuu cha Dar es Salaam.78-97.
- Prah, Kwesi Kwaa. 2003. Going native: language of instruction for education, development and African emancipation. Brock-Utne, Birgit, Zubeida Desai and Martha Qorro (eds). *Language of instruction in Tanzania and South Africa (LOITASA)*. Dar es Salaam: E&D Limited. 14-34.

- Puja, Grace Khwaya. 2003. Kiswahili and higher education in Tanzania: reflections based on a sociological study from three Tanzanian University campuses. Brock-Utne, Birgit, Zubeida Desai and Martha Qorro (eds). *Language of instruction in Tanzania and South Africa (LOITASA)*. Dar es Salaam: E&D Limited. 113-128.
- Qorro, Martha. 2003a. Unlocking language forts: the language of instruction in post primary education in Africa with special reference to Tanzania. Brock-Utne, Birgit, Zubeida Desai and Martha Qorro (eds). *Language of instruction in Tanzania and South Africa (LOITASA)*. Dar es Salaam: E&D Limited. 187-196.
- Qorro, Martha A.S. 2003b. Popularizing Kiswahili as the language of instruction through the media in Tanzania. Paper presented at the LOITASA Conference at the University of Western Cape, South Africa.
- Qorro, Martha A.S. 2004. Parents' views on the language medium of instruction at post primary education in Tanzania. Paper presented at the LOITASA Dissemination Workshop, 26th -28th January 2004, Arusha, Tanzania.
- Richter, R na K. Legere. 1973. Some experiences of the Soviet Union in solving the language problem. *Kiswahili*, 43.2. 58-63.
- Robert, Shaaban. 1947. *Pambo la lugha*. Nairobi: Oxford University Press.
- Rubagumya, Casmir M. 1991. Language promotion for educational purposes: the example of Tanzania. *International Review of Education*. 37.1. 67-85.
- Rubagumya, Casmir M. 1997. Disconnecting education: language as a determinant of the quality of education in Tanzania. *Journal of Linguistics and Language Education [New Series]*, 3. 81-94.
- Saffari, A.J. 1999. Ufundishaji wa sheria kwa Kiswahili. Z.N. Tumbo-Masabo na E.K.F. Chiduo (Wahariri). 1999. *Kiswahili katika elimu*. Dar es Salaam: Taasisi ya Uchunguzi wa Kiswahili, Chuo Kikuu cha Dar es Salaam.55-64.
- Serikali ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania. 2001. *Programu ya Maendeleo ya Sekta ya Elimu: Mpango wa Maendeleo ya Elimu ya msingi (MEM) (2002-2006)*. Dar es Salaam: Kamati ya Maendeleo ya elimu ya Msingi (BEDC).
- Smieja, Birgit. 1996. Language attitudes and language use in three African countries: preliminary LICCA tests: proceedings and results, Series B: Applied and Interdisciplinary Paper No. 278. Duisburg: Linguistic Agency University of Duisburg (LAUD).
- Tumbo-Masabo, Z.N. na E.K.F. Chiduo (Wahariri). 1999. *Kiswahili katika elimu*. Dar es Salaam: Taasisi ya Uchunguzi wa Kiswahili, Chuo Kikuu cha Dar es Salaam.
- United Republic of Tanzania. 1993. *The Tanzania education system for the 21st century: Report of the Task Force*. [neither place of publication nor publisher indicated].
- Woodhall, Maureen. 1997. *Cost-effectiveness of publishing educational materials in African languages*. Oxford: Working Group on Books and Learning Materials.
- World Bank. 1999. The United Republic of Tanzania Public Expenditure Review. Volume 1: Main Report, Report No. 19898.